

szemle

Brit munkáspárti kormányok a mérlegen *

Bár már elkoptatott a kifejezés, Havas Péter munkája esetén mégis helyénvaló a mű hiánypótló jellegét hangsúlyozni, hiszen magyar nyelven még nem jelent meg a munkáspárti kormányokat értékelő monográfia. A brit Munkáspárt történetének ismert kutatója e könyvében módszeret tekintve is újszerűen járt el, mivel eltért az angolszász és más külföldi szerzők szokásos tárgyalási módjától, attól a köztörténettől, ahol a konzervatív és a labourista kormányokat együtt, egymást váltó sorrendiségükben mutatják be. Ezzel szemben Havas Péter minden figyelmét a munkáspárti kormányzás hosszú fejlődési útjának és fő szakaszainak bemutatására összpontosítja.

A brit Munkáspárt 1945 óta kilenc választást nyert meg, eggyel többet, mint a Konzervatív Párt; az eltelt 65 évből összesen 30 évet töltött kormányon. A párt másfél évtizeddel ezelőtt, 95 éves hagyományai egy részével szakítva, újjalakult.

Fejlődési útja lényegében beleilleszkedik az európai szociáldemokrácia fő áramlatának a folyamatába, de a szerző joggal hangsúlyozza, hogy a szigetország speciális viszonyai határozták meg ezt az utat. Ezért elutasítja azt az ezredforduló táján még sokat hangoztatott tételt, hogy Anthony Giddens „harmadikutas” ideológiájára építkezve az Új Munkáspárt modellként szolgálhat más európai szocialista pártok számára.

Ma már aligha vitatható, hogy nem az a fontos, nemzetközi érvényű példaként szolgálhat-e más szociáldemokrata pártoknak, hanem az, ho-

* HAVAS Péter: *Attlee-től Brownig. A brit Munkáspárt kormányzási tapasztalatairól (1945–2008)*, Politika-történeti füzetek XXIX. Napvilág Kiadó, Budapest, 2009. 219 p.

gyan tovább a „harmadik úton”, a jövőben milyen módon tudja betölteni a brit politika egyik meghatározójának, az alternatív kormányalakító pártnak a szerepét. Havas megismertet a történelmi tapasztalatokkal és segít megérteni egy fontos szociáldemokrata párt aktuális céljait és feladatait.

A bevezető igen rövidre fogott. A szerző bemutatja a Munkáspárt történeti útját 1945-ig, a párt sajátos eklektikus ideológiáját és egyedi felépítését, amelyben a nagy többséget alkotó szakszervezetek mint kollektív tagok, valamint az egyéni tagokat összefogó választókerületi szervezetek mellett a parlamenti frakció töltötte be a meghatározó szerepet. Havas Péter éppen csak megemlíti, de nem elemzi az 1924. és 1929–1931. évi munkáspárti kisebbségi kormányokat. Az utóbbi a gazdasági világválság idején, 1931-ben, pénzügyi-politikai válságban bukott el. Érdekes összehasonlításra adott volna alkalmat, ha a szerző összeveti teljesítményét a Gordon Brown-kormány jóval eredményesebb válságkezelésével. Alapjában egyetérthetünk azzal, hogy csak az 1945 utáni új korszakban már többséggel rendelkező munkáspárti kormányokat volt célszerű mérlegre tenni, nem utolsósorban a sorozat szabta terjedelmi korlátok miatt is.

A mű így három nagy részre tagolódik. Az elsőben a szerző a jóléti államot létrehozó Clement Attlee vezette kormányok (1945–1951), a másodikban a tudományos és műszaki-technikai fejlesztést tervező Harold Wilson és James Callaghan vezette kormányok (1964–1970 és 1974–1979), a harmadikban, az új Labour Party megteremtése után, a Tony Blair és Gordon Brown vezette kormányok (1997–2010) tevékenységét, főként reformtörekvéseit mutatja be.

A legnagyobb nyomot, a legmélyebb és legtartósabb változást kétségtelenül Attlee két kormánya hagyta maga után. 1945 és 1949 között létrehozta az általános, ingyenes egészségügyi ellátás szervezetét (NHS), kiszélesítette a gyermek- és felnőttoktatási rendszert, jelentős lakásépítkezésbe fogott. Kárpótlás fejében állami kézbe vette az Angol Bankot, a szénbányákat, a polgári repülést, a rádiót és távírdát, a vasúti és közúti közlekedést és szállítást, a villamos energiát és gázt, végül a vas- és acélgyártást. Az ipar 20%-a került állami irányítás alá. A szerző hibaként veti fel, hogy az államosításokat tévesen a szocializmussal azonosították, a tökések korlátozása eszközének tekintették. Hangsúlyozza, hogy a jóléti állam a keynesi gazdaságpolitikai modellre épült, sikerét, fennmaradását a széles körű társadalmi támogatottság biztosította. 1951 után a konzervatív kormányok is kénytelenek voltak elfogadni a jóléti vívmányokat; a konszenzussal szakítva csak 1979-től kezdték felszámolni azok egy részét.

Havas Péter röviden ismerteti az egyes kormányokat eltérően értékelő, vitatkozó történelmi álláspontokat is. Az egyik ilyen nézet szerint Attlee teljes foglalkoztatásra törekvése hibás politika volt, mert inflációt eredményezett, a védővámok kivetése pedig visszafogta az ipari termelékenység növelését. Valójában a világháborúban kimerült ország mozgásteré szűk volt, a stabilizációhoz az Egyesült Államok pénzügyi segítségével az exportnövelés minden eszközét igénybe kellett venni. Az Attlee-kormány vitatott külpolitikájáról szólva Havas Péter semmi realitását nem látja az akkoriban hamar elhalt harmadikutas elképzeléseknek, a hidegháború idején ugyanis Nagy-Britannia csak az USA atlanti szövetségese lehetett. A szerző szerint Ernest Bevin külügyminisztert sokan túl nagyra értékelik, mert e szövetségben önállóan képviselte a brit érdekeket.

A legvitatottabb az államosítások ügye. A szakszervezetek, alkupozíciókat félve, nem kívántak részt venni az állami szektor irányításában. Az állami és a magánszektor tevékenységének összehangolására gyenge korporatív testületek alakultak, a tervezés nem játszott komoly szerepet. A szerző nem ért egyet a munkáspárti baloldal álláspontjával, hogy a parlamenti többség birtokában 1949 után folytatni kellett volna az államosításokat a kulcságazatok birtokbavételéig, a gazdasági irányító szerep megszerzéséig. Ez lehetetlen volt a reális erőviszonyok, a brit gazdaság állapota, az USA-tól való függés, és nem utolsósorban a tőkések és más társadalmi körök heves ellenállása miatt, ami kitűnt már a vas- és acélipar államosításakor is. Nem véletlen, hogy miután hatalomra jutottak, a konzervatívok ezt az ágazatot kivételesen vissza is adták magánkézbe.

Szoros választási vereség után a Munkáspárt 1951-től ellenzéki szerepre és hosszas „útkeresésre” kényszerült. 1960-ban a pártvezetőségnek nem sikerült kitöröltetnie a pártalkotmányból az államosításokkal kapcsolatos célkitűzést (4. cikkely), mert a pártkonferencia többsége ezt elutasította. Miután a német és más nyugati szociáldemokrata pártok ejtették az államosításokat, az ehhez való ragaszkodás a brit párt sajátosságaként több évtizedes feszültséget tartott fenn a jobb- és a balszárny között.

A szerző a könyv középső részét Harold Wilson kormányainak (1964–1970 és 1974–1976) szenteli. Terveik szerint e kormányok a tudományos-technikai forradalom vívmányaira alapozva kívánták felgyorsítani az évtizedek óta hanyatló brit gazdaság fejlődési ütemét. Néhány fejlesztési intézmény és több új egyetem létrehozásán túl kevés eredményt tudtak felmutatni. Több gyorsan fejlődő ágazat még nem hozta meg a kívánt strukturális változást. Harold Wilson, aki pártvezérként kiegyenlítő, közvetítő szerepet játszott, hiába próbálta kormányzása alatt az államo-

sításokat háttérbe szorítani. A megoldatlan stratégiai viták során a párt egyre megosztottabbá és hiteltelenebbé vált.

Wilson mindvégig sorozatos gazdasági-pénzügyi válságokkal küszködött, stratégiai tervei valóra váltása helyett deflációs politikára és a font jelentős leértékelésére kényszerült. Választási ígéretéhez híven növelte a szociális kiadásokat, köztük a nyugdíjakat és a munkanélküli-segélyeket, ami fokozta az ipari-pénzügyi körök bizalmatlanságát a kormány iránt. A már korábban is óriási mértékű külföldi befektetéseket a kimenekített tőke csak tovább fokozta ahelyett, hogy konszenzusra törekedve a hazai befektetéseket ösztönözte, növelte volna. A kormánynak nemcsak a külső ellenállás, hanem a párton belül a jobb- és a baloldal közötti ellentétek miatt is előbb ejtenie kellett a legnagyobb vas- és acélipari vállalatok államosítását, majd az országos tervet is. Miután a kereskedelmi és fizetési mérleg stabilitásának megteremtése során vajmi kevés történt a lakosság, főleg a legszegényebb rétegek terheinek csökkentésére, így Wilson, majd James Callaghan kormánya (1976–1979) egyre növekvő elégedetlenséggel nézett szembe. Az elszabaduló infláció közepette a szakszervezetekkel kötött bérkorlátozó megállapodásokat nem tudta fenntartani az árak befagyasztása és a profitok korlátozása híján. A kormány 1969-ben sikertelen kísérletet tett a munkaügyi viták szabályozására, a sztrájkok fékezésére (Barbara Castle terve). Huszonnyolc napos „lehiggadási időt” írt elő a sztrájk előtt, a sztrájk meghirdetését a tagság megszavaztatásához, jóváhagyásához kötötte, a munkaügyi miniszter pedig beleszólási jogot nyert a szakszervezetek belső ügyeibe. Féléves belharc után azonban a kormány meghátrált a szakszervezetek és a párt baloldalának ellenállása miatt.

Az 1970-es években a kialakuló új világgazdasági rend, a sorozatos brit válságok, a keynesi gazdasági módszerekbe vetett hit megrendülése közepette a Wilson–Callaghan-kormányzat nem tudott új stratégiát, kibontakozási tervet felvázolni, sőt fennmaradni is csak az IMF segítségével és 1977-től a liberálisok parlamenti támogatásával volt képes. A párt erősödő, radikalizálódó baloldala az államcentrikus módszerek fokozásával, a köztulajdon kiszélesítésével, a magánszektor fölötti ellenőrzés megszerzésével kereste a kiutat. A kormány nem vállalta fel e politikát, hiszen a tőkések bármikor padlóra küldhették volna, így viszont szakadék támadt a kormány és a párt baloldala s a szakszervezetek között. Az 1973. évi pártprogramba még bevették 25 kulcsfontosságú vállalat államosítását, de az 1974-es választási programból már kihagyták. Ezután a kormány feladta az ipari törvény lényegét, azt, hogy a magánszektor kötelezzék az állami tervek figyelembevételére.

A Wilson–Callaghan-kormányzás mérlege végeredményben meglehetősen negatív. Kudarcot vallott minden téren – az infláció megfékezésétől kezdve a skót és walesi önkormányzat létrehozásának tervéig –, és nem tudott eleget tenni a bérből és fizetésből élők várakozásainak sem. Bukása után, 1979-ben Margaret Thatcher neoliberais gazdaságpolitikával új korszakot nyitott, a Munkáspárt pedig története során a leghosszabb ideig, 18 évig tartó ellenzéki szerepre kényszerült.

Havas Péter a legnagyobb figyelmet a Munkáspárt meglehetősen gyötrelmes átalakulására, az Új Labour létrehozására és kormányzására fordítja. Így könyvének több mint felét az 1979 és 2009 közötti időszaknak szenteli. Bemutatja a thatcheri neoliberais gazdaságpolitika részleges eredményeit és súlyos szociális következményeit, az ország kettészakadását.

A szerző nagy gonddal, részletesen kifejti mindazokat az okokat, amelyek miatt a Munkáspárt ellenzékbe szorulása páratlanul hosszúvá nyúlt. Először is a párt rossz irányba fordult, és tovább veszített befolyásából. 1979 és 1983 között, a párt balratolódása idején, célul tűzték ki a köztulajdon kiszélesítését és hegemon szerephez juttatását a magántőke fölött. Ez hozzájárult ahhoz, hogy a középrétegekből mintegy hárommillió korábbi szavazó elpártolt a Munkáspárttól, mert az embereknek már elegendő volt a szakszervezetek állandósult sztrájkharcaiból. Havas igen kritikus a párt államcentrikus eszközöket favorizáló balratolódása iránt, ami szerinte megkönnyítette a thatcheri politika érvényesítését, és a Munkáspárt 1983-as súlyos választási vereségébe torkollott. Ezt követően a párt fokozatosan újraorientálódott a politikai centrum irányába. Néhány év alatt az 1982-ben elfogadott és leginkább vitatott programponatok közül előbb az egyoldalú brit nukleáris leszerelésről, majd a konzervatív kormányok által hozott szakszervezet-ellenes törvények eltörléséről mondott le. Legtovább a köztulajdon kiterjesztéséhez ragaszkodott: csak a Munkáspárt negyedik parlamenti veresége után, 1995-ben törölték az államosításokat a párt programjából (4. cikkely).

Átmenetileg az 1980-as évek elején a Munkáspárt váltópárti, azaz alternatív kormányalakító pozíciója is veszélybe került. A baloldali vezetőség újításként a párt vezérének megválasztását szélesebb alapokra helyezte, bevonta a szakszervezeteket és a választókerületi szervezeteket is a választási procedúrába a hagyományosan választó parlamenti frakció mellé. A szociálliberais jobbszárny számára ez volt az utolsó csepp a pohárban, tiltakozásul 1981-ben távozott a pártból, és megalakította a Szociáldemokrata Pártot (SDP). 1983-ban az SDP és a Liberális Párt választási szövetségre lépett, és csak néhány százalékkal kapott kevesebb

szavazatot, mint a Munkáspárt. A következő, 1987. évi választáson azonban e szövetség már rosszabbul szerepelt, majd nagy részük liberális demokrata pártként egyesült. A brit kétpárti váltórendszer áttörésére, hárompárti rendszerre átalakítására tett kísérletük kudarcot vallott, nem utolsósorban azért, mert a Munkáspárt, új vezetőséggel visszatérve a politikai centrumba, elvette növekedésük elől a teret, és visszanyerte 1983-as vereségei felét, mintegy másfél millió szavazót.

A Munkáspárt eszmei megújulását 1989-es programja tükrözi. Eszerint elkötelezett a piacgazdaság iránt; kormányra kerülve partneri viszonyra törekszik a gazdasági erővel; csak azon ágazatokba kíván beavatkozni, ahol a piac nem képes kielégíteni a szükségleteket, vagyis az oktatás, közlekedés, környezetvédelem, kisvállalkozások támogatása, regionális fejlesztés s az export elősegítése terén. Köztulajdonban kívánja tartani az olyan széles körű szolgáltatásokat, mint a gáz-, víz- és áramellátás, tömegközlekedés, a posta- és telekommunikációs hálózat. A párt a hagyományos vörös zászló helyett a vörös rózsát választotta új szimbólumául.

A „piaci szocializmusra” való stratégiai áttérés részben válasz volt a thatcherizmus sikereire, másrészt visszatérés a párt 1950-es évektől felépő revizionistáinak, „új gondolkodóinak” a nézeteihez. A pártnak át kellett alakulnia, hogy a széles közvéleménnyel újra elfogadtassa magát; választ kellett adnia a thatcheri politika által generált új problémákra, a munkanélküliségre, a jóléti állam redukciójára, az adórendszer átalakítására. Más szerzőkkel egyetértésben Havas Péter is a választási vereségekben látja a fő tényezőt, amely kikényszerítette, hogy a Munkáspárt elhatalmósítsa magát az 1980-as években képviselt állampontú, kollektivisták, szakszervezet-centrikus, európaiintegráció- és Amerika-ellenes politikájától. Az elvesztett szavazók visszahódítása csak a politika ártértelezésével, új stratégiai modernizációs vízió kidolgozásával volt lehetséges. A párt korszerűsítette terveit a skót és a walesi önkormányzatot, a lordok háza és a választási rendszer reformját, az európai integrációhoz, az új világ-gazdasági folyamatokhoz, globalizációhoz való igazodást illetően is.

Bár a megújult Munkáspárt 1992-ben a torykkal szemben már nem esélytelenül indult a választáson, mégis veszített. Ez világossá tette, hogy mélyebb változtatásokra van szükség a középrétegek nagyobb arányú megnyerése érdekében. A gyökeresebb átalakulás, az Új Labour kialakítása 1994-től Tony Blair vezetésével vett lendületet. A Munkáspárt kezére játszott, hogy 1992 őszén Nagy-Britannia kényszerű kilépése az európai árfolyam-szabályozó mechanizmusból (ERM) alapjaiban megrendítette a thatcheri gazdaságpolitikába vetett hitet. Blair a közvélemény előtt azzal erősítette meg és tette hitelessé a Munkáspárt újáalakulását,

hogy törölte a pártalkotmányból az államosításokat, s ezzel kormányképesé tette a pártot.

1995-ben a Munkáspárt új cél- és értéknilatkozatot fogadott el: kompromisszumot köt a piaci erőkkel és kiszélesíti a támogatói bázist. A dokumentum rögzíti, hogy a párt demokratikus szocialista jellegű, és egy igazságosabb, méltányosabb társadalom megteremtésére törekszik. Deklarálja: hisz egy olyan közösség erejében, amelyben „a hatalom, a jólét és az esélyek felett a sokak és nem a kevesek rendelkeznek”. A nyilatkozat szerint a Munkáspárt a magánszférára épülő gazdaság híve, amely a közérdeket szolgálja, és amelyben partneri viszonyok jöhetnek létre a piaci versenytársak és a társadalom között annak érdekében, hogy „jólétet, mindenki számára munkát és prosperitást teremtsenek”. Az Új Munkáspárt az állam jövedelemelosztó, gazdaság- és piacszabályozó szerepe helyett a közérdekkel összhangban álló partnerségi viszonyok eszközeit állítja a középpontba. A gazdaság hatékonysága és a szociális igazságosság nem kizárja, hanem kiegészíti egymást, vagyis egyesíti a gazdaság és a foglalkoztatás fejlesztését és a szegénység leküzdését.

Az 1997-es választásra megfogalmazott „harmadik út”, a blairizmus a szerző szerint elsősorban nem társadalomátalakító ideológia, hanem a választás megnyerésének útja volt. Annak a kényszerpályának a terméke, hogy a Munkáspárt elkötelezte magát a piaci erőkkel való együttműködésre, a közkiadások és az adók befagyaszttására. Ugyanakkor kezelnie kellett a súlyos konzervatív örökséget, enyhíteni a szegénységet, javítani a leszakadt rétegek helyzetét. Itt a neoliberális vagy a régi munkáspárti eszközök helyett egy „harmadik utat” kellett választani. E gyakorlati kényszer a későbbiekben ideológiai formulát kapott: át kell alakítani a jóléti államot, csökkenteni a szociális kiadásokat és a jövedelemkiegészítő pótlékokat, illetve átcsoportosítani az eszközöket foglalkoztatási célokra, valamint a magántőkét be kell vonni a közszolgáltatások fejlesztésébe. A politikai gyakorlat azonban fontosabb volt a tagság és a közvélemény számára, mint „a harmadik út” teóriája. A Munkáspárt megújulása – mint a globalizációs folyamatra adott válasz – a nemzetközi szociáldemokrácia számára is fontos tanulságokkal szolgált. Közülük a legfontosabb az, hogy a hagyományos szociáldemokrata választópolgárok érdekeit egyre inkább csak az egész társadalom pártjává válva tudják képviselni. A szerző röviden ismerteti az ezzel kapcsolatos vitákat.

Havas Péter a legnagyobb gonddal elemzi 1997 után a munkáspárti kormányok sikereit és kudarcait. Kitüntetett kérdésként kezeli azt, hogy „mint szociáldemokrata alternatíva mennyiben életképes és eredményes a blairi »harmadik út«, mi valósult meg az Új Munkáspárt víziójából,

és folytatható-e az a továbbiakban”. A blairizmus kétségtelen sikerének számít, hogy a Munkáspárt először tudott „zsinórban” három választást megnyerni, és három ciklust kitöltve egyfolytában 13 évig kormányozni. 1997-ben a Munkáspárt története során a legnagyobb arányú győzelmét aratta: minden társadalmi rétegben és régióban növelte támogatottságát – támogatói egyharmada korábban sose szavazott rá! Az első ciklusban „a kormány tevékenységét áthatotta a teljesítés energiája és radikalizmusa”. Akkor iktatták törvénybe az új foglalkoztatási politikát, a minimálbért, a munkaidő szabályozását, a lordok háza reformját és olyan népszavazással megerősített reformokat, mint a skóciai és a walesi önkormányzat, illetve az északír hatalommegosztásos rendszer létrehozása. A 2001. évi újabb elsőprő választási győzelem után a második ciklusban a közszolgáltatások reformját tervezték, de ezt keresztelte Blair népszerűségének és hitelének megrendülése az iraki háborúban való részvétel kapcsán. Blair „lendülete megtorpant”, energiáit nemcsak az Irakkal kapcsolatos botrányok emésztették, hanem a Gordon Brown pénzügyminiszterrel éveken keresztül vívott utódlási harc is. Számos ügy és reform megosztotta az országot. A pártot és a közvéleményt felborzolta a vita, hogy nem tiszta eszközökkel és célokkal vitték-e be az országot az iraki háborúba. Miután nem volt elég forrás, magántőkét vontak be a kórházak és iskolák fejlesztésébe, ami a pártkonferenciákon ellenállásba ütközött, és időnként leszavazták a vezetőséget. Csak szűk parlamenti többséggel lehetett keresztülvinni azt, hogy a felsőoktatásban részesülők fizessenek „utólagos tandíjat” az oktatási költségek egy részének megfizetésére. Sokan épp a Munkáspártot támogató szegényebb fiatalok tanulási lehetőségeinek veszélyeztetését látták ebben. Egészében az egészségügyi és oktatási reformok eredményesek voltak, de befejezetlenek maradtak.

Blair tízéves kormányzása alatt Nagy-Britannia gazdasága volt a világon az egyik legstabilabb, ahol két és fél millió új munkahely jött létre, és a teljes foglalkoztatás elérhető perspektívának tűnt. Példátlan módon tíz év alatt megduplázták az egészségügyi és az oktatási beruházásokat, és kétszer annyi jutott a közlekedési és a rendvédelmi szervek fejlesztésére is. Havas egyetért azon véleményekkel, hogy Blairé „jó kormány volt”, „az egyenletes prosperitás irányába vezette az országot, és tompította a kapitalizmus szélsőséges következményeit sokak számára, akik nélkül rosszabbul éltek volna”.

A nagy parlamenti többség ellenére a mindent megreformálni kívánó szándék és lendület megtört, a párt két vezetője közötti viszály és vetélkedés rengeteg energiát emésztett fel, s nemcsak Blair pozícióját, hanem a pártot is meggyengítette. Blair nem kényszerítette ki a reformok sikere

érdekében az intézmények hatalmának megosztását, a radikálisabb decentralizációt. Blair hitelének gyöngülése ellenfeleit erősítette. Havas Péter szerint az új munkáspárti politikában kétkedők közül reális problémát azok okoztak, akik többet vártak szociális tekintetben, akik „féltek a reformoktól az egyenlő alapokra felépített egészségügyi ellátásukat és gyermekeik tanulását”. A „jólétet munkával”, „a foglalkoztatásra támaszkodó jóléti politika” sokaknak „valóban a jobb életet hozta, de bőven vannak olyanok, akiket ezek a vívmányok már kevésbé érintenek”. Ma még nem biztos, hogy a blairi reformok „hosszú távon is nyomot hagynak a brit társadalomban”. A „harmadik út” sikere feltételezi a szegénység és a szociális feszültségek gyorsabb csökkentését, a hagyományos munkáspárti bázis és a középrétegek szövetségének fenntartását, az ingyenes, de a páciensek igényeihez rugalmasabban alkalmazkodó egészségügyi ellátást, valamint a társadalmi mobilitást és a tehetséggondozást hatékonyabban szolgáló iskolákat biztosító reformokat. Blair csak kormányzása vége felé fogott a jóléti állam és a közszolgáltatások átfogó reformjához, és teljesítménye elmaradt lehetőségeitől.

Végezetül Havas Péter kiemeli Gordon Brown rövid kormányzásának néhány vonását. Brown sokat bizonytalankodó és hibázó parlamenti vezető volt. Ugyanakkor példátlan aktivitással, konstruktívan kezelte a bankválságot, „komoly szakértelemmel építette ki a kormány rövid és hosszú távú bankkonszolidációs tervét”. A könyv megjelenése után következett be 2010-ben a Munkáspárt ellenzékbe szorulása. Az elhúzódó globális válság viszonyai között a blairi politika új feltételekhez igazítása, megújítása a Munkáspárt új vezetőire várt.

A gazdag tényanyagot felvonultató és egészében hiteles képet rajzoló művet, sajnos, néhány bosszantó elírás rontja. Harold Wilson nem 1975-ben, hanem valójában egy évvel korábban nyert két választást is, és alakított ismét kormányt. Nem Kelet-Ázsiában, hanem Kelet-Afrikában, Kenyában vallott kudarcot a földimogyoró-termelési terv, miután az éhes páviánok még érés előtt letarolták az ültetvényeket. Nem 1940, hanem helyesen 1931 után következett be először szakadás a Munkáspárt soraiban (1981-ben az SDP megalakulásával). A szerző többször is a labourista választási eredmények mélypontjaként az 1935-öst említi, holott az 1931. évi volt a legrosszabb.

A könyv rövid, lényegre törő, összefoglaló jellege miatt jól hasznosítható a felsőoktatásban, de olvasmányos, világos stílusa és aktuális vonatkozású mondanivalója kiválóan alkalmassá teszi, hogy haszonnal forgassa mindenki, aki a politika iránt érdeklődik.

Surányi Róbert